

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІЗАЦІЇ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи Pss1-M20z
спеціальності
053 Психологія
П'янтковська Альона Анатоліївна

Керівник:
Куриця Д.І., кандидат психологічних
наук, старший викладач кафедри
загальної та практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМАТИКИ ГЕНДЕРУ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	6
1.1. Феноменологія гендерної ідентичності.....	6
1.2. Гендерна диференціація емоційно-вольової сфери особистості.....	21
Висновки до 1 розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЯВИЩА СТРЕСУ В ПСИХОЛОГІЇ.....	33
2.1. Аналіз поняття стресу в науковій літературі.....	33
2.1.1. Стрес та основні теорії стресу.....	33
2.1.2. Підходи до розуміння професійного стресу.....	38
2.2. Гендерні особливості прояву стресостійкості в професійній діяльності.....	42
Висновки до 2 розділу.....	51
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	53
3.1. Методика експерименту.....	53
3.2. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	55
3.3. Рекомендації щодо підвищення стійкості до стресу.....	61
Висновки до 3 розділу.....	65
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема гендерних особливостей особистості пов'язана з тим, що внаслідок постійних та динамічних змін у суспільстві виникає все більше запитань до специфіки впливу тих чи інших гендерних стереотипів на особистість працівника певної організації. Аналіз типових гендерних властивостей дає підстави стверджувати, що, наприклад, чоловіки орієнтуються, переважно, на виконання професійних та соціальних ролей, іншими словами на предметно-інструментальну діяльність, в свою чергу жінки – на сімейні, побутові ролі, зокрема на емоційно-регулюючу діяльність.

Дослідження та аналіз проблеми гендеру зустрічаються у працях ряду вчених, зокрема таких, як Ф. Джеймс, К. Хорні, Т. Баранова, Ю. Альошина. Окреслена проблематика також розкривається в ряді наукових праць соціальних психологів, зокрема таких, як Ш. Берн, Д. Майєрс, І. Кон, Т. Бендас, О. Вороніна котрі акцентують увагу на нагальній необхідності переоцінки цінностей гендеру у сучасному суспільстві.

Умови сьогодення роблять дедалі актуальнішою проблематику стійкості до стресу працівник різних організацій, оскільки це напряму пов'язано з ефективністю функціонування конкретно взятої організації, із працездатністю та задоволенням роботою працівника даної організації, та з економічним добробутом держави загалом.

Складність та різноманітність тих професійних завдань, які вирішуються сьогодні працівниками організацій, постійні соціально-економічні зміни обумовлюють значну інтенсифікацію професійної діяльності. Це, в свою чергу, може призвести до виникнення стресу, що, в переважній більшості випадків, негативно позначається як на ефективності виконання поставлених завдань, так і на задоволеності роботою та самопочутті.

Зважаючи на це, можна стверджувати, що проблема вивчення

стресостійкості через призму гендерної приналежності є достатньо актуальною в умовах сьогодення.

Аналіз літератури показує, що проблема стресу та, власне, професійного стресу неодноразово виступала предметом спеціальних наукових досліджень як зарубіжних науковців (таких як Дж. Брайт, К. Вайман, Дж. Грінберг, Р. Лазарус, П. Парсон, Г. Сельє, Р. Скотт, С. Фолкман, Дж. Фуллер та ін.), російських науковців (таких як В. Бодров, Б. Величковський, Н. Водоп'янова, Г. Леонова, Н. Наєнко, Г. Никифоров, М. Магомет-Єминов, Ю. Щербатих та ін.) так й українських дослідників. Виконано дослідження стосовно особливостей вияву стресу у керівників та працівників освітніх організацій, медичних установ, комерційних, правоохоронних, спортивних організацій, психологічних служб, працівників МНС (О. Бондарчук, М. Білова, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, Н. Козубай, В. Корольчук, Г. Ложкін, К. Малишева, С. Максименко, В. Паньковець, Н. Перегончук, Я. Плужник, О. Раковчена, О. Склень, О. Тімченко, Л. Тищук та ін.).

Мета дослідження: здійснити дослідження особливостей прояву стійкості до стресу через врахування гендерних відмінностей працівників організації.

Відповідно до мети було визначено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз наукової літератури з гендерної проблематики.
2. Проаналізувати наукову літературу щодо розуміння поняття стресу, професійного стресу.
3. З допомогою опитувальників здійснити дослідження особливостей прояву стійкості до стресу у працівників організації.
4. Дослідити гендерні відмінності стресостійкості.

Об'єкт дослідження: стресостійкість працівників організації.

Предмет дослідження: гендерні особливості стресостійкості працівників організації.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз та узагальнення матеріалів

досліджень з окресленої проблематики; емпіричні – опрацювання опитувальників.

Місце проведення дослідження: комунальна установа «Центр надання соціальних послуг» Новодунаєвецької селищної ТГ Кам'янець-Подільського району, Хмельницької області; Малієвецька гімназія, Кам'янець - Подільський район, Хмельницька область.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання даних при організації праці в конкретно взятій установі, при формуванні плану заходів з оптимізації діяльності трудового колективу, та задля збільшення ефективності діяльності організації загалом. На основі результатів проведеного дослідження можна розробити тренінгову програму з формування високого рівня стійкості до стресу у працівників організації.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи», 2021 рік.

Публікація. П'янтковська А.Л., Куриця Д.І. Типологія стресових розладів внаслідок впливу кризових ситуацій. Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.): Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 26 жовтня 2021 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : ФОП Гордукова І.Є., 2021. С. 73–76.

Структура роботи: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел. Робота містить 3 таблиці та 2 рисунки.

ВИСНОВКИ

Проблема гендеру пов'язана з тим, що внаслідок постійних та динамічних змін у суспільстві виникає все більше запитань до специфіки впливу тих чи інших гендерних стереотипів на особистість працівника певної організації. Аналіз гендерних властивостей дає можливість стверджувати, що, наприклад, чоловіки орієнтуються, переважно, на виконання професійних та соціальних ролей, жінки – на сімейні, побутові ролі.

Дослідження проблеми гендеру зустрічаються у працях Ф. Джеймса, К. Хорні, Т. Баранова, розкривається в ряді наукових праць соціальних психологів (Ш. Берн, Д. Майєрс, І. Кон, Т. Бендас, О. Вороніна).

Складність професійних завдань, котрі вирішуються працівниками організацій, обумовлюють значну інтенсифікацію професійної діяльності. Це може призвести до виникнення стресу, що, загалом, негативно позначається на виконанні поставлених завдань.

Проблема стресу (професійного стресу) неодноразово виступала предметом наукових досліджень зарубіжних науковців (Дж. Брайт, К. Вайман, Дж. Грінберг, Р. Лазарус, П. Парсон, Г. Сельє, Р. Скотт, С. Фолкман, Дж. Фуллер та ін.), російських науковців (В. Бодров, Б. Величковський, Н. Водоп'янова, Г. Леонова, Н. Наєнко, Г. Никифоров, М. Магомет-Єминов, Ю. Щербатих) й українських дослідників.

Термін «гендер» з'явився відносно нещодавно (1975 р.). Це викликано чітким розмежуванням конституційних і соціокультурних аспектів у розрізненні чоловічого і жіночого. «Гендер – соціально-біологічна обумовленість відмінностей між людьми, за допомогою якої дається визначення понять «чоловік» та «жінка» (Синявський & Сергеєнкова, 2007).

Проблема гендеру займає вагоме місце серед психологічних досліджень різних науковців. Гендерні особливості розглядають як чинник, котрий впливає на різні психічні явища та процеси.

І. Клецина виділяє три основні групи гендерних стереотипів:

1. маскулінності-фемінності (маскулінність описують як домінування, а фемінність як чуттєвість);
2. сімейні і професійні ролі (для жінки є важливою сімейна роль, а для чоловіка – професійна);
3. пов'язані зі статевими відмінностями в змісті та видах праці, коли чоловікам приписують керівні професії, а жінкам – обслуговуючі.

Гендер, це одна з базових характеристик особистості, які обумовлюють психологічний і соціальний розвиток людини.

Щодо терміну «стрес», то він є достатньо поширеним і використовується в психології та медицині з метою пояснення широкого кола станів людини які виникають внаслідок негативних впливів зовнішніх і внутрішніх факторів.

Теорій, котрі пояснюють природу стресу, існує багато. Зокрема, їх детальний аналіз представлено в роботі російського дослідника В. Бодрова, котрий здійснив класифікацію моделей (теорій) стресу на основі таких критеріїв: 1) чинників, котрі обумовлюють виникнення стресу; 2) способів управління стресом.

Згідно Г. Сельє стрес – це фізіологічна реакція організму, котра виникає у результаті впливу фізичних, хімічних або органічних факторів. Головні ідеї теорії Г. Сельє відображені в чотирьох положеннях:

- усі біологічні організми володіють вродженими механізмами підтримки рівноваги функціонування своїх систем;
- сильні зовнішні подразники порушують внутрішню рівновагу;
- розвиток і пристосування до адаптаційної реакції відбувається у декілька стадій, час перебігу й переходу на кожну стадію залежить від рівня стійкості організму;
- організм має обмежені резерви адаптаційних можливостей попередження і подолання стресу.

Щодо реалізації експериментального дослідження, то рівень професійного стресу визначався за допомогою опитувальника «Рівень

професійного стресу» К. Ваймана, опитувальника «Інвентаризація симптомів стресу» Т. Іванченко, та опитувальника ДОЗП («Диференційована оцінка станів зниженої працездатності (вдома – монотонія – перенасичення – стрес»).

Як бачимо, дані, які стосуються власне рівня професійного стресу, і які отримані за допомогою опитувальника «Рівень професійного стресу» К. Ваймана, вказують, що високий рівень стресу притаманний переважно працівникам чоловічої статі (64% проти 32%). Разом з цим, Показник низького рівня стресу у жінок становить 40% проти 16% у чоловіків. Жінкам, на відміну від чоловіків, властиво ділитися своїми проблемами. Як наслідок, вони звільняються від накопиченої в результаті стресу негативної енергії. Чоловікові ж, на відміну від жінки, потрібно набагато більше часу, щоб відволіктися від стресової проблеми, а поділитись проблемою котра виникла – означає визнати свою слабкість.

Аналіз стійкості до стресу за результатами опитувальника «Інвентаризація симптомів стресу» Т. Іванченко показав, що лише для однієї третини опитаних жінок (36%) притаманний високий рівень стресу. Серед чоловіків цей показник – 72%. Для такої категорії опитаних характерними є орієнтація на максимальні результати, високий рівень орієнтації на кар'єру, залежність від чужих оцінок. Це може призвести до успіху в професійному плані, але не приносить радості та задоволення та обумовлює надмірне психічне навантаження.

Середній рівень стресу притаманний представникам жіночої статі (24% проти 16%). Для представників даної групи характерна активна діяльність та напруження. Вони піддаються впливу стресу як у позитивному плані, так і в негативному плані.

Третя методика, за результатами якої було здійснено аналіз стресостійкості працівників організації чоловічої та жіночої статей, це опитувальник «Диференційована оцінка станів зниженої працездатності»

Стосовно рівня прояву окремих станів зниженої працездатності, то

перше місце посідає напруження/стрес. Високий рівень такого стану зафіксовано у 52,0% опитаних чоловіків. Напруження (стрес) – це стан, для якого характерна підвищена мобілізація психологічних та енергетичних ресурсів у відповідь на підвищення складності або суб'єктивної значущості діяльності. На другому місці знаходиться психічне перенасичення, високий рівень якого виявлено у 44,0% опитаних чоловіків, на противагу показнику у 28,0% у респондентів жінок. На третьому місці – втома. У 40,0% респондентів чоловічої статі виявлено високий рівень вияву такого стану. Згідно авторів методики, втома являє собою стан виснаження та дискоординації в перебігу основних процесів, які реалізують діяльність.

І на останньому місці серед рівня вираженості знаходиться такий стан як монотонія – 36,0%. Це єдиний стан який у своєму показнику має перевагу саме у учасників експерименту жіночої статі (у чоловіків показник по даному критерію складає 32,0%).

Беручи до уваги результати аналізу даних по опитувальнику «Рівень професійного стресу» К. Ваймана, опитувальнику «Інвентаризація симптомів стресу» Т. Іванченко та опитувальнику ДОЗП («Диференційована оцінка станів зниженої працездатності) проведених серед чоловіків і жінок, ми можемо зробити висновок, що працівники чоловічої статі значно більше піддаються впливу стресорів, і мають нижчий рівень стійкості до стресу. Жінки навпаки, практично по всіх критеріях отримали менші показники, високі рівні прояву тих чи інших станів спостерігаються у значно меншій кількості, і тому можна говорити про більшу їх стійкість до впливів стресових факторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абабков В.А. Адаптация к стрессу. Основы теории, диагностики, терапии. Москва. : Речь, 2004. 166 с.
2. Александров Ю.В. Теоретичні аспекти дослідження гендерних особливостей емоційних станів в юнацькому віці. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки фахівців в умовах сучасного освітнього простору: V наук.-практ. інтернет-конф. Харків : ХДАФК, 2019. С.5-9. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6331>.*
3. Антощенко А. Гендерні особливості комунікативної поведінки. *Національний університет «Острозька академія». Науковий блог. 2015. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2015/гендерні-особливості-комунікативної/>*
4. Балабанова Е.С. Гендерные отличия стратегий совладания с жизненными сложностями. *Социологические исследования. 2002. № 11. С. 26-36.*
5. Бем С.Л. Линзы гендера. Трансформация взглядов на проблемы неравенства полов. Москва. «РОССПЕН», 2004. 336 с.
6. Берн Ш. Гендерная психология: законы мужского и женского поведения. Москва. : «Прайм-Евროзнак», 2007. 320 с.
7. Берн Ш. Гендерная психология. Москва : Прайм-Евроснак, 2004. с. 68.
8. Бодров В.А. Информационный стресс. Москва. : ПЕР СЭ, 2000. 352 с.
9. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. Москва : ИД «Филинь», 1996. 472 с.
- 10.Брайт Дж. Стресс : Теории, исследования, мифы. Дж. Брайт, Ф. Джонс. СПб. : Евроснак, 2003. 352 с.
- 11.Виткин Д. Женщина и стресс. СПб. : «Питер», 1996. 305 с.
- 12.Виткин Д. Мужчина и стресс. СПб. : «Питер», 1996. 207 с.
- 13.Водопьянова Н.Э. Психодиагностика стресса. СПб., 2009. 336 с.
- 14.Войцехівська Н.К. Гендерні особливості агресивної комунікативної поведінки (на матеріалі українського діалогічного дискурсу). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія.*

2014. Вип. 9. С. 7-10.URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2014_9_4.
15. *Гендерна проблематика та антропологічні горизонти* : матеріали I всеукр. наук.-практ.конф., м. Острог, 26–27 трав. 2011 р. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. 136 с.
 16. *Гендерная психология*. 2-е изд. под ред. И.С. Клециной. СПб. : Питер, 2009. 496 с.
 17. *Гендерний розвиток у суспільстві* : конспекти лекцій. Відп. ред. К.М. Левківський. 2-е вид. Київ : ПЦ «Фоліант», 2005. 351 с.
 18. Гиллиган К., Снайдер Н. Почему патриархат все еще существует? пер. с англ. А. Архиповой; под науч. ред. А. Смирнова. Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2020. 176 с.
 19. Гилмор Д. Становление мужества: культурные концепции маскулинности. Москва : «РОССПЕН», 2005. 264 с.
 20. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. *Гендерна психологія* : навч. посіб. Київ : Вид. центр «Академія», 2004. 304 с.
 21. Гринберг Дж. *Управление стрессом*. СПб. : Питер, 2002. 496 с.
 22. Дикая Л.Г. Дикая Л.Г., Махнач А.В. Отношение человека к неблагоприятным жизненным событиям и факторы его формирования. Психол. журнал. 1996. № 3. Т. 17. С. 140–148, 157.
 23. Дмитриева Т.Б., Дроздов А.З. *Половые и гендерные аспекты стрессоустойчивости (аналитический обзор). Часть 1. Российский психиатрический журнал*. 2010. № 1. С.18-24.
 24. Дроздова А.Р. Зв'язок синдрому «професійного вигорання» та копінг-стратегії у представників різних професій. *Актуальні проблеми психології: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія* : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. Київ : А.С.К., 2010. Т. 1. Вип. 30. С. 202–207.

- 25.Дубиніна М.І. Гендерні особливості професійної самореалізації жінок. *Теорія і практика сучасної психології: зб. наук. праць*. 2018. №3. С.24–27.
- 26.Жуков Д.А. Психогенетика стресса: поведенческие и эндокринные корреляты генетических детерминант стресс-реактивности при неконтролируемой ситуации. СПб, 1997. с. 81.
- 27.Жуков Д.А. Биология поведения. Москва : Речь, 2007. 442 с.
- 28.Ильин Е.П. Дифференциальная психология профессиональной деятельности. СПб. : ПИТЕР 2008, 690 с.
- 29.Ильин Е.П. Пол и гендер. СПб. : Питер. 2010. г. 688с.
- 30.Исаева Е.Р. Синдром эмоционального выгорания и его влияние на копинг-поведение у медицинских работников. Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта. 2010. №6 (64). С. 26–30.
- 31.Кехилл Л. Его, и ее мозг. В мире науки. 2005. № 8, электронная статья : [<http://www.Sciam.Ru/2005/8/neurobiology.Shtml>]
- 32.Кон И.С. Психология половых отличий. Вопросы психологии. 1991. № 2, С. 47–57.
- 33.Корнієнко І.О. Дослідження копінг-стратегій студентів з різним рівнем тривожності в ситуації іспиту. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка ; Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої*. Вип. 18. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. С. 395–407.
- 34.Костикова И.В. Введение в гендерные исследования. Москва : «Аспект-Пресс», 2005. 235 с.
- 35.Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2007. 432 с.
- 36.Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования. Эмоциональный стресс.; под ред. Л. Леви. Л. : Медицина, 1970. С. 178–208.

- 37.Леонова А.Б. Дифференциальная диагностика сниженной работоспособности. Психология психических состояний / под ред. А.О. Прохорова. Вып. 4. Казань, 2002. С. 326–340.
- 38.Леонова А.Б. Основные подходы к изучению профессионального стресса. Вестник МГУ. Серия 14 : психология. 2000. №3. С. 4–21.
- 39.Леонова А.Б. Основные подходы к изучению профессионального стресса. Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. 2001.№11. С. 2–16.
- 40.Леонова А.Б. *Профессиональный стресс в процессе организационных изменений. Психологический журнал.* 2006. Т. 27. №2. С. 79–92.
- 41.Магомед-Эминов М.Ш. Мотивационные детерминанты стресса. Психология состояний. Хрестоматия / под ред. Прохорова А.В. Москва : ПЕР СЭ; СПб. : Речь, 2004. С. 225–238.
- 42.Маслова Ю.П. Особливості розвитку гендерних лінгвістичних досліджень в Україні й закордоном. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна.* 2015. Вип. 57. С.100–105. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_57_24.
- 43.Мірошниченко О.М. Психологічні особливості самоактуалізації сучасної жінки з позицій гуманістичної теорії. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2011. Вип. 27. С. 311–318. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsspp_2011_27_36.
- 44.Моросанова В.И., Сагиев Р.Р. Моросанова В.И., Сагиев Р.Р. Диагностика индивидуально-стилевых особенностей саморегуляции в учебной деятельности студентов. Вопросы психологии. 1994. с. 87.
- 45.Онуфриева Л.А. Prevention and psychocorrection of doctors' emotional burnout syndrome (EBS). Социальная психология здоровья и современные информационные технологии : сб. научных статей I межд. науч.-практ. конференции, Брест, 14-15 апреля 2015 г. : в 2 ч. / Брест. гос. ун-т им.

- А.С. Пушкина ; под общ. ред. Е.И. Медведской. Брест : БрГУ, 2015. Ч.1. С. 178–186.
46. Основи теорії гендеру: навч. посіб. ПРООН; Київ. ін-т гендер. досліджень; редкол : В.П. Агеєва, Л.С. Кобелянська, М.М. Скорик; відп. ред. М.М. Скорик. Київ : К.І.С., 2004. 536 с.
47. Паньковець В.Л. Психологічні чинники професійного стресу менеджерів освітніх організацій : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.10; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2006. 21 с.
48. Плужник Я.А. Соціально-психологічні детермінанти організаційно-управлінського стресу : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.05; Східноукр. нац. ун-т імені Володимира Даля. Луганськ, 2011. 21 с.
49. Психология здоровья : [учебник для вузов] / под ред. Г.С. Никифорова. СПб. : Питер, 2003. 608 с.
50. Психология и культура / под ред. Девида Мацумото. СПб. : «Питер», 2003. 718 с.
51. Радина Н.К. Возрастные и социокультурные аспекты гендерной социализации подростков. Вопросы психологии. 2006. № 5. С. 49–59.
52. Родіна Н.В. Психодинамічні аспекти теорії В. Шутца: проблема міжособистісних потреб в ситуації внутрішньосімейної взаємодії [Текст] / Н.В. Родіна, О.М. Сухоребра // *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка*; редкол.: В.І. Судаков (та ін.). Київ.: Логос, 2011. Т. 3. С. 104–114.
53. Роман К.Д. Механізми формування стресостійкості особистості // *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України* / за ред. С.Д. Максименка. Київ. 2004. Т.6. вип. 7. С. 155–162.
54. Рымарев Н.Ю. Личностные особенности подростков с различной гендерной идентичностью : автореф. дис. [Текст]. Краснодар : КГУ, 2006. 22 с.

55. Самара О.Є. Психологічні особливості стратегій стрес-долаючої поведінки у співробітників МНС : автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.01; Одеський нац. ун-т імені І.І. Мечникова. Одеса, 2010. 18 с.
56. Сельє Г. Стресс без дистресса. Москва : Прогресс, 1979. 124 с.
57. Синявський В.В., Сергєєнкова О.П. Психологічний словник / ред. Н.А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.
58. Склень О.І. Психологічні особливості поведінкових стратегій подолання стресу в професійній діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09; Ун-т цивільного захисту України. Харків. 2008. 25 с.
59. Словник гендерних термінів / уклад. З.В. Шевченко. Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
60. Суворова Н.В. Устойчивость к психическому стрессу как метаиндивидуальная характеристика руководителя тушения пожаров : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.01; ГОУ ВПО «Пермский гос. пед. ун-т». Пермь, 2006. 160 с.
61. Хазова С.А. Пол, гендер и совладание с трудностями. Гендерные основания механизмов и профилактики девиантного поведения личности и малых групп в XXI веке : Материалы международного симпозиума. Кострома : КГУ им. Н.А. Некрасова, 2005. С. 393–395.
62. Ходаковский А.В. Стрессоустойчивость руководителя в управленческой деятельности. *Материалы IV Общероссийской научно-практической конференции с международным участием*. Под общей редакцией Максимова Я.А. Красноярск : Научно-инновационный центр, 2009. 130 с.
63. Шаран Ю.В. Психофізіологічні детермінанти стресостійкості особистості. *Актуальні проблеми психології. Том V : Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України* / за ред. С.Д. Максименка. Київ.
64. Щербатых Ю.В. Психология стресса. Москва : Эксмо, 2005. 304 с.

65. Aldwin C. Does age affect the stress and coping process? Implications of age differences in perceived control. *Journal of Gerontology*. 1991. Vol. 46. P. 174–180.
66. Aldwin C.M. Age differences in stress, coping, and appraisal: Findings from the Normative Aging Study. C.M. Aldwin, K.J. Sutton, G. Chiara & A.III. Spiro. *Journals of Gerontology: Psychological Sciences*. 1996. Vol. 51. P. 179.
67. Aldwin C.M. Theories of coping with chronic stress: Illustrations from the health psychology and aging literatures. In B. Gottlieb (Ed.). *Coping with chronic stress*. New York : Plenum Press, 1997. P. 75–103.
68. Antonovsky A. *Health, stress and coping*. San Francisco : Jossey-Bass, 1979.
69. Auerbach S.M. Stress management and coping research in the health care setting: An overview and methodological commentary. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1989. Vol. 57. P. 388–395.
70. Bolger N. Coping as a personality process: A prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1990. Vol. 59. P. 525–537.
71. Carver C.S. Assessing coping strategies: A theoretically-based approach. C.S. Carver & M.F. Scheier & J.K. Weintraub. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1989. Vol. 56. P. 267–283.
72. Coelho G.V. Coping and adaptation. G.V. Coelho, D.A. Hamburg & J.E. Adams (Eds.). New York : Basic Books, 1974.